

Tomasz Knopik
Instytut Psychologii UMCS tomasz.knopik@umcs.eu

Psychopedagogiczna identyfikacja zdolności – ABC szkolnego specjalisty

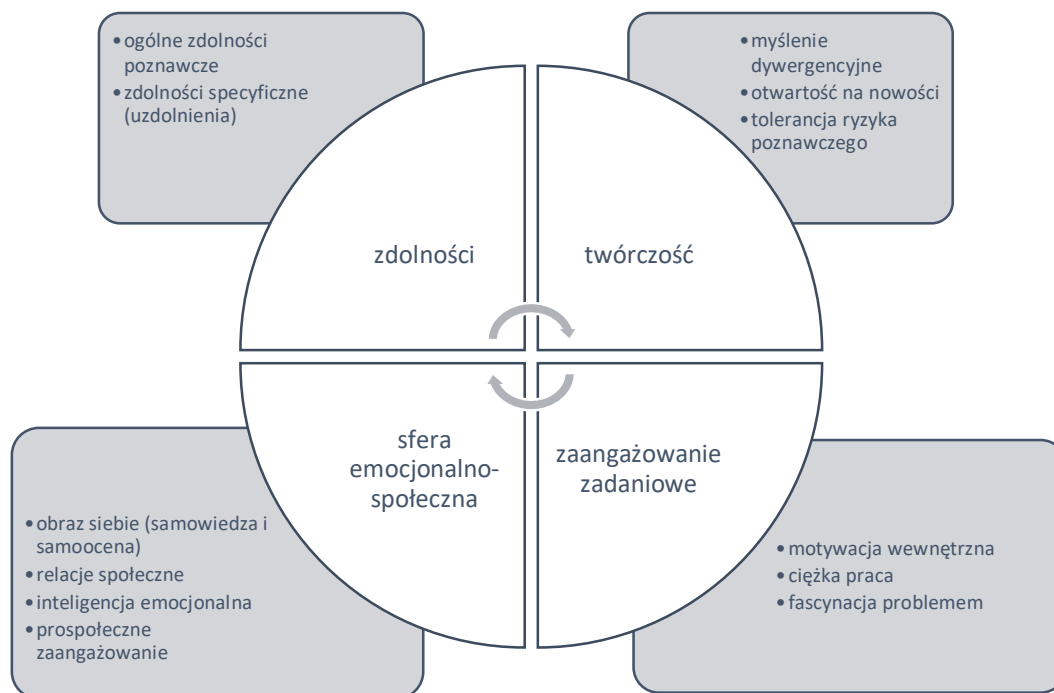
Sposób cytowania:

Knopik, T. (2022). *Psychopedagogiczna identyfikacja zdolności – ABC szkolnego specjalisty*. Centrum Transferu Wiedzy Psychologicznej w UMCS, poz. 01.

Teoretyczne podstawy diagnozy zdolności

Diagnoza zdolności oparta jedynie na ocenie poznawczych aspektów funkcjonowania ucznia nie jest wystarczająca i gubi podstawowy cel oceny funkcjonalnej tj. określenie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych danej osoby. Co z tego, że diagnoza poznawcza potwierdzi ponadprzeciętny potencjał poznawczy dziecka (o czym zresztą na podstawie jego obserwacji przekonani byli zarówno nauczyciele, jak i rodzice), jeśli nie udzieli odpowiedzi na fundamentalne pytanie: w jaki sposób wspomagać rozwój dziecka, aby te zdolności nie tylko zostały rozwinięte, ale służyły również czerpaniu przez nie satysfakcji życiowej na aktualnym, jak i kolejnych etapach rozwoju.

Trójpierścieniowy model Renzullego proponuję uzupełnić o czwarty komponent – sferę emocjonalno-społeczną obejmującą zarówno relacje z innymi, jak i inteligencję emocjonalną (w tym kontrolę emocji), obraz siebie (samowiedza i samoocena) oraz zaangażowanie na rzecz dobra wspólnego. Zważywszy na częsty rys rozwoju osób zdolnych określanej jako asynchronia lub dysharmonia (Limont, 2015) polegający na znaczącej dysproporcji między tempem rozwoju poznawczego i emocjonalnego oraz nadwrażliwości (Piechowski, 2013) uniemożliwiającej adekwatne reagowanie w wielu sytuacjach społecznych, można uznać ten czwarty pierścień jako istotny warunek katalizujący lub spowalniający interakcje opisane przez Renzullego (por. Garland, Zigler, 1999). Poszerzony model zdolności prezentuje rysunek 1.

Ryc. 1. Czterokomponentowy model zdolności – poszerzenie modelu Renzullego (opr. własne)

Przedstawiony model należy traktować zarówno jako punkt „wyjścia”, jak i „dojścia” w diagnozie funkcjonalnej. Wychodząc od określenia zasobów, jak i trudności (w tym deficytów) definiowanych przez cztery grupy komponentów, specjaliści z poradni psychologiczno-pedagogicznej, jak i wychowawcy/nauczyciele rekomendują cele bądź opracowują program działań rozwijających mający na celu optymalizację skuteczności interakcji zachodzących między tymi komponentami (Hertzog, 2017). Co ważne: strategia wsparcia powinna uwzględniać kooperatywny charakter tych czynników, a więc identyfikacja trudności w obszarze twórczości i relacji społecznych implikuje działania angażujące zarówno te newralgiczne obszary, jak i pozostałe, tj. inteligencję oraz motywację.

Identyfikacja zasobów poznawczych

Diagnoza funkcjonalna uczniów zdolnych powinna rozpocząć się od identyfikacji ogólnego potencjału poznawczego, czyli zdolności. W związku z faktem współistnienia na rynku psychologicznych narzędzi diagnostycznych wielu konkurencyjnych testów pozwalających na określenie ilorazu inteligencji dzieci i młodzieży, autonomiczna decyzję w tym zakresie powinien podjąć sam diagnosta. Musi pamiętać jednak, że zgodnie z poglądem, że inteligencja jest tym, co mierzy dany test, warunkiem podstawowym wykorzystania narzędzia jest

szczegółowe zapoznanie się z jego teoretycznymi założeniami, czyli zrozumienie, jak inteligencja jest definiowana (wobec istnienia w literaturze co najmniej 200 różnych koncepcji inteligencji taki wstępny krok w diagnozie zdolności jest kluczowy). Biorąc pod uwagę, że model Renzullego uwzględnia również uzdolnienia, ergonomicznym rozwiązaniem w diagnozie funkcjonalnej uczniów zdolnych jest sięgnięcie po testy, które pozwalają podczas jednokrotnego badania określić zarówno iloraz inteligencji ogólnej, jak i poziom zdolności szczegółowych (wybranych oczywiście, gdyż póki co nie dysponujemy pakietem testów do pomiaru uzdolnień). Przegląd dostępnych narzędzi wraz z autorskimi rekomendacjami w zakresie ich aplikowania zawiera tabela 2.

Tab. 2. Przegląd wybranych testów do pomiaru zdolności ogólnych. Opr. własne.

<i>test</i>	<i>opis</i>	<i>rekomendacje</i>
IDS-2 Skale Inteligencji i Rozwoju dla Dzieci i Młodzieży Autorzy: A. Grob, P. Hagemann-von Arx Polska adaptacja: A. Jaworowska, A. Matczak, D. Fecenec	grupa wiekowa: 5;0 – 20;0;b bateria składa się z 30 testów, które badają zdolności poznawcze (inteligencja, funkcje wykonawcze) i kompetencje (umiejętności psychomotoryczne, kompetencje społecznoemocjonalne, kompetencje szkolne i postawę wobec pracy); - mierzone czynniki inteligencji: przetwarzanie wzrokowe, pamięć długotrwała, szybkość przetwarzania, krótkotrwała pamięć słuchowa, krótkotrwała pamięć wzrokowo-przestrzenna, rozumowanie abstrakcyjne i rozumowanie werbalne	- można ocenić postawę badanego wobec samego badania (co zwiększa trafność diagnozy funkcjonalnej); - bateria pozwala na szczegółową identyfikację asynchronii rozwojowej w zakresie zarówno kompetencji emocjonalnospołecznych, jak i psychomotorycznych; - pozwala określić poziom rozwoju czynników inteligencji kluczowych dla wybranych zdolności specjalnych

<p>CFT 20-R Neutralny Kulturowo Test Inteligencji Cattella – wersja 2 Autorzy: R. Cattell, R. Weiss Polska adaptacja: J. Stańczak</p>	<p>grupa wiekowa: 8;0-59;0; test mierzy inteligencję płynną i wymaga rozumowania indukcyjnego na materiale geometrycznym; dla dzieci młodszych można wykorzystać test CFT 1-R, który również pozwala obliczyć iloraz inteligencji płynnej badanej osoby</p>	<ul style="list-style-type: none"> - dobrze sprawdza się w badaniach grupowych;; - ma charakter niewerbalny, co pozwala wykorzystać go w przypadku dzieci „podwójnie wyjątkowych” (np. zdolnych z dysleksją lub SLI/DLI); - nie identyfikuje uzdolnień, ale pozwala określić aktualny poziom kompetencji poznawczych
		<p>niezbędnych w procesie uczenia się</p>
<p>Skala Inteligencji Stanford-Binet 5 (SB5) autor: G.H. Roid, polska adaptacja: U. Sajewicz-Radtke, B.M. Radtke, M. Lipowska</p>	<p>grupa wiekowa: 2;0-69;11; test zawiera 5 podskal werbalnych i 5 podskal niewerbalnych odnoszących się do 5 czynników: rozumowanie płynne, wiedza, rozumowanie ilościowe, przetwarzanie wzrokowo- przestrzenne, pamięć robocza; wyniki pełnego badania testem obejmują: iloraz ogólny, iloraz werbalny, iloraz niewerbalny oraz wyniki poszczególnych czynników oraz wiek umysłowy</p>	<ul style="list-style-type: none"> - test trafnie identyfikuje zjawisko asynchronii rozwojowej; - test pozwala wewnątrznie zróżnicować uczniów zdolnych (ważne w przypadku „szytych” na miarę spersonalizowanych potrzeb uczniów programów wsparcia); - test pozwala określić hipotetyczny wpływ czynników środowiskowych na rozwój badanego dziecka (potencjalny efekt stymulacji rozwoju dziecka np. przez rodziców); - zakres mierzonego IQ do 170, co pozwala na wewnętrzne różnicowanie grupy uczniów zdolnych i personalizację wsparcia w warstwie poznawczej

<p>Skala Inteligencji Wechslera dla Dzieci – WISC-R Autor: D. Wechsler Polska adaptacja: A. Matczak, A. Piotrowska, W. Ciarkowska</p>	<p>grupa wiekowa: 6;0 – 16;11; skala WISC-R składa się z 12 podtestów, tworzących dwie podskale: słowną oraz bezsłowną; umożliwia poprzez dokonanie porównań intraindywidualnych określenie mocnych i słabych stron dziecka pod względem funkcjonowania poznawczego (analiza profilowa)</p>	<p>- skala pozwala określić poziom inteligencji werbalnej i niewerbalnej (praktycznej), co jest istotne w przypadku oceny asynchronii rozwojowej; profilowa analiza struktury inteligencji umożliwia również ocenę wybranych zdolności o charakterze specyficznym; - aktualnie trwają prace nad nową wersją tego testu, która pozwoli na różnicowanie poziomu rozwoju poszczególnych kompetencji poznawczych i uzdolnień w grupie uczniów ponadprzeciętnych; Pracownia Testów Psychologicznych PTP zapowiada premierę testu w 2021 r.</p>
--	---	---

Uzupełnieniem diagnozy psychologicznej w obszarze poznawczym powinna być pedagogiczna ocena umiejętności nabytych przez uczniów w toku edukacji pozwalającą określić ich postępy (i ewentualne parcjalne deficyty/zaległości) i ulokować posiadane zasoby na tle wymagań sformułowanych w podstawie programowej (istotne szczególnie podczas rozważania pomysłu przyspieszenia edukacji).

Diagnoza twórczości

Myślenie twórcze jako jeden z elementów twórczości w ujęciu Renzullego może ocenić psycholog z użyciem Rysunkowego Testu Myślenia Twórczego TCT-DP autorstwa K. Urbana i H. Jellena w polskiej adaptacji A. Matczak, A. Jaworowskiej i J. Stańczak. Test ten przeznaczony jest dla dzieci od 5 roku życia. Zadaniem badanego jest uzupełnienie rysunku z wykorzystaniem sześciu podanych elementów. Psycholog ocenia powstałą pracę w oparciu o takie kryteria, jak m.in.: spójność tematyczna, perspektywa, humor i emocje, nowe elementy, połączenia liniowe, połączenia figuralno-symboliczne, niekonwencjonalna manipulacja.

Wbrew potocznym opiniom test ten nie ocenia uzdolnień plastycznych ani technicznych, ale poziom myślenia twórczego (badanego niewerbalnie), którego istotnym elementem według autorów jest zdolność tworzenia całości (zamykania figur).

Wśród uczniów od 12,5 roku życia można zastosować Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH S. Popka. Wyniki oceniane są w ramach czterech skal: konformizmu, nonkonformizmu, zachowań algorytmicznych i zachowań heurystycznych. Test pozwala uzyskać również inne wskaźniki: dla postawy twórczej, postawy odtwórczej, sfery poznawczej oraz sfery charakterologicznej.

Ocena motywacji oraz funkcjonowania w sferze emocjonalno-społecznej

Do pomiaru kompetencji emocjonalno-społecznych uczniów zdolnych można wykorzystać jedną ze skal ze wspomnianej już wcześniej baterii IDS-2. W przypadku młodzieży (od 14/15 roku życia) warto rozważyć narzędzia do pomiaru inteligencji emocjonalnej (Dwuwymiarowy Inwentarz Inteligencji Emocjonalnej DINEMO autorstwa A. Jaworowska, A. Matczak, A. Ciechanowicz, J. Stańczak, E. Zalewska; Test Rozumienia Emocji TRE autorstwa A. Matczak i J. Piekarskiej) lub kompetencji społecznych (KKS autorstwa A. Matczak).

Pracownicy poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz nauczyciele specjaliści (psycholodzy, pedagodzy szkolni) mogą bezpłatnie korzystać z baterii TROS-KA. Skale te (T – radzenie sobie z trudnościami, R – relacje społeczne, O – obraz siebie, S – poczucie sprawczości, KA – kontrola afektu) pozwalają na wieloaspektową oceną funkcjonalną sfery emocjonalno-społecznej uczniów w wieku 9-13 lat. Bateria ta zawiera również ergonomiczną w użyciu skalę obserwacyjną PREiS – do wykorzystania przez wychowawców i rodziców. W oryginalnej pełnej wersji skala ta zbudowana jest ze 100 twierdzeń, które opisują różne aspekty zachowania ucznia i oceniane są na skali punktowej: 0 - 4, gdzie 0 wskazuje na „zupełnie nie pasuje”, a 4 – „całkowicie pasuje”. Najbardziej newralgicznymi obszarami – wyraźnie wyróżniającymi się w profilach rozwoju emocjonalno-społecznego uczniów zdolnych są (Gross, 2002; Oszwa, Knopik, Domagała-Zyśk, 2017):

- a) odporność emocjonalna na porażki, identyfikowana przez następujące itemy:

Pracuje wytrwale, aż skończy zadanie.

Napotykanie trudności nie zrażają go.

Po poniesieniu porażki ponownie podejmuje wykonywanie zadania. Radzi sobie z przegrywaniem podczas gier/zabaw.

Nie koncentruje się przesadnie na porażce.

b) radzenie sobie z oceną: Jest zbyt wrażliwy/a na oceny zewnętrzne.

Manifestuje przesadne/nasilone niezadowolenie, kiedy dostaje ocenę niższą niż oczekiwana.

Pochwały stanowią dla niego/niej motywację do działania.

Nadmiernie zależy mu/jej na ocenie/opinii rówieśników.

Podejmowane działania uzależnia od akceptacji otoczenia. Potrafi przyjąć krytykę na swój temat.

c) zakres i jakość relacji społecznych:

Ma szeroką sieć wsparcia społecznego ze strony osób dorosłych.

Ma szeroką sieć wsparcia społecznego ze strony rówieśników.

Jest izolowany przez klasę.

Dobrze czuje się w swojej klasie.

Rozwiązuje konflikty z rówieśnikami bez uciekania się do agresji. Ma satysfakcjonujące relacje społeczne poza szkołą.

d) samowiedza:

Wymienia swoje mocne i słabe strony.

Określa swoje uzdolnienia.

Opisuje swoje zainteresowania.

Podejmuje zadania powyżej swoich możliwości.

Zastanawia się nad swoim zachowaniem.

Wie, co jest dla niego ważne w życiu. Wie, w czym jest dobry.

e) motywacja wewnętrzna:

Poświęca czas na rozwijanie swoich zainteresowań.

Wysokie oceny są dla niego/dla niej ważniejsze niż sama przyjemność uczenia się.

W swoich działaniach stara się przypodobać innym.

Nie zraża się wysokim poziomem trudności podejmowanych zadań.

Wykazuje inicjatywę w organizowaniu sobie czasu wolnego. Ma potrzebę pomagania innym.

W przypadku uczniów kończących szkołę podstawową (od 15. roku życia) szczególnie wartościowa może okazać się szczegółowa diagnoza motywacji osiągnięć, którą można przeprowadzić wykorzystując LMI – Inwentarz Motywacji Osiągnięć autorstwa H. Schulera, G. Thorntona, A. Frintrupa, M. Prochaski w polskiej adaptacji W. Klinkosza i A. Sękowskiego. Kwestionariusz ten pozwala ocenić takie komponenty motywacji, jak m. in.: preferowanie trudnych zadań, wiara w sukces, ukierunkowanie na cel, nastawienie na rywalizację, wytrwałość. Informacje te pozwolą uzyskać pełniejszy obraz zaangażowania zadaniowego uczniów zdolnych i jego psychologicznych uwarunkowań.

Ocena jakości udzielanego wsparcia

W trakcie realizacji działań wspomagających rozwój uczniów zdolnych nauczyciele na bieżąco oceniają zgodność podejmowanych aktywności z celami ustalonymi na podstawie diagnozy opartej na czterekomponentowym modelu – stanowiącym poszerzenie ujęcia Renzullego. Pomocnym może okazać się opracowany przeze mnie kwestionariusz *Ocena Wspomagania Zrównoważonego Rozwoju Ucznia Zdolnego - OWZRUZ* (Knopik, 2018). Na podstawie 20 twierdzeń odnoszących się do czterech obszarów zdolności, tj. zdolności poznawcze, motywacja, twórczość i sfera emocjonalno-społeczna nauczyciel wykreśla profil podejmowanych działań odnoszący się do konkretnego ucznia lub grupy uczniów zdolnych. Celem poszerzenia oceny (model oceny 180 stopni) można poprosić również ucznia/uczniów o uzupełnienie kwestionariusza (dotyczy osób powyżej 10. roku życia). Może to wymagać wyjaśnienia przez nauczyciela trudniejszych terminów typu: myślenie abstrakcyjne, dyscyplina, empatia, które pojawiają się w treści itemów.

Kwestionariusz spełnia podstawowe kryteria tzw. dobroci testu w zakresie trafności i rzetelności. Walidacja w grupie 92 nauczycieli szkół podstawowych oraz ocena sędziów kompetentnych pozwala na następujące wnioski:

- 1) stabilność testu określona na podstawie zgodności dwóch pomiarów zrealizowanych w odstępie 12-14 dni (dłuższy odstęp czasowy mógłby pokazać zmianę strategii wspomagania uczniów zdolnych przez badanego nauczyciela); współczynnik korelacji r Pearsona=0,81, $p<0,001$;
- 2) wszystkie twierdzenia uzyskały minimalny wskaźnik zgodności CVR określony na poziomie 0,6 (co oznacza, że min. 4 z 5 sędziów zaakceptowało dany item);

- 3) zgodność wewnętrzna całej skali mierzona współczynnikiem *alfa* Cronbacha wyniosła 0,73, ale wskaźniki dla poszczególnych podskal okazały się wyższe (od 0,81 do 0,89);
- 4) analiza czynnikowa (metoda wyodrębniania głównych składowych) potwierdziła zgodnie z przewidywaniami istnienie czterech głównych czynników (obszarów działań nauczycieli).

Kwestionariusz oraz przykładowy profil zawarte zostały w *Aneksie*.

Bibliografia

Domagała-Zyśk, E., Knopik, T., Oszwa, U. (2017). *Diagnoza funkcjonalna rozwoju społeczno-emocjonalnego uczniów w wieku 9-13 lat*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Gagné, F. (2017). The integrated model of talent development (IMTD): From theory to educational applications. W: J. Plucker, A. Rinn I M. C. Makel (red.), *From giftedness to*

Hertzog, N. (2017). Designing the learning context in school for talent development. *Gifted Child Quarterly*, 61, 219-228

Knopik, T. (2018). *Zafascynowanie światem. Efektywne wspieranie rozwoju zdolności i zainteresowań uczniów w codziennej praktyce szkolnej*. Warszawa: ORE.

Piechowski, M. (2015), „Jak ptak wysokim lotem”: Wzmoczone pobudliwości psychiczne u osób zdolnych. *Psychologia Wychowawcza*, 8, 122–137.

Aneks

OWZRUZ

Proszę o zakreslenie przy każdym twierdzeniu liczby określającej częstotliwość podejmowania przez Panią/Pana wskazanych działań w pracy z uczniem zdolnym (konkretnym uczniem lub grupą uczniów), gdzie:

3 – oznacza często (tj. od 70 do 100% zajęć), 2 – regularnie, ale niezbyt często (tj. od 40 do 69% zajęć), 1- rzadko (tj. od 39 do 6% zajęć), 0 – nigdy (tj. mniej niż 5% zajęć).

Zanim zakresli Pan/Pani odpowiednią liczbę, proszę przywołać w myślach przykłady potwierdzające podejmowanie działań ukierunkowanych na realizację danego celu.

I. Zdolności poznawcze		
<i>lp.</i>	<i>twierdzenie</i>	<i>częstotliwość stosowania</i>
1	Usprawnianie podstawowych procesów poznawczych: percepcji, uwagi, pamięci.	3 – 2 – 1 – 0
2	Rozwijanie myślenia abstrakcyjnego (pojęciowego).	3 – 2 – 1 – 0
3	Rozwijanie wiedzy szczegółowej (specjalistycznej) z zakresu danej dyscypliny.	3 – 2 – 1 – 0
4	Rozwijanie wiedzy ogólnej o świecie.	3 – 2 – 1 – 0
5	Rozwijanie wiedzy dotyczącej preferowanych sposobów uczenia się.	3 – 2 – 1 – 0
Suma i średnia:		...../.....
II. Motywacja		
6	Identyfikowanie przez uczniów swoich zainteresowań i pasji.	3 – 2 – 1 – 0
7	Rozwijanie przez uczniów zidentyfikowanych zainteresowań i pasji.	3 – 2 – 1 – 0
8	Dostosowywanie poruszanych treści programowych do zainteresowań uczniów.	3 – 2 – 1 – 0
9	Uświadamianie uczniom celu/celów treści realizowanych podczas zajęć.	3 – 2 – 1 – 0
10	Zwiększanie zaangażowania uczniów poprzez danie im swobody w wyborze: ćwiczenia, tematu, metody sprawdzenia wiedzy, pracy domowej.	3 – 2 – 1 – 0
Suma i średnia:		...../.....
III. Twórczość		
11	Stosowanie technik twórczego myślenia (np. skojarzenia, tworzenie pytań i analogii, przekształcenia, mapy myśli).	3 – 2 – 1 – 0
12	Premiowanie niestandardowych rozwiązań.	3 – 2 – 1 – 0

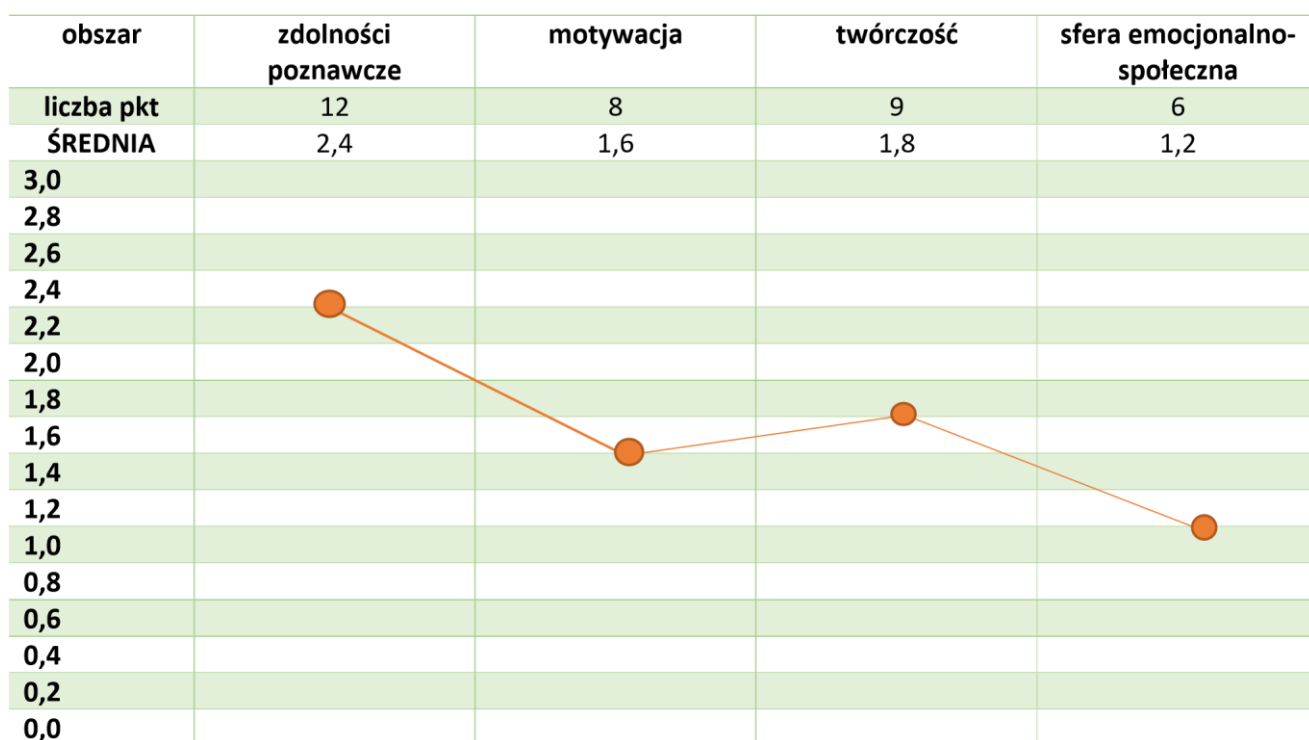
13	Samodzielne stawianie i rozwiązywanie problemów przez uczniów.	3 – 2 – 1 – 0
14	Rozwijanie otwartości na nowe doświadczenia i niestandardowe sytuacje.	3 – 2 – 1 – 0
15	Czerpanie przyjemności przez uczniów z podejmowania działań twórczych.	3 – 2 – 1 – 0
Suma i średnia:		...../.....
IV. Sfera emocjonalno-społeczna		
16	Umożliwianie uczniom pracy w grupach o podobnych uzdolnieniach i/lub zainteresowaniach.	3 – 2 – 1 – 0
17	Rozwijanie samowiedzy uczniów (wiedza dotycząca m.in.: uzdolnień, zainteresowań, preferowanych wartości, cech charakteru).	3 – 2 – 1 – 0
18	Rozwijanie rozumienia własnych emocji i ich kontroli.	3 – 2 – 1 – 0
19	Stwarzanie sytuacji sprzyjających uczeniu się zespołowemu (tzw. kooperatywne uczenie się).	3 – 2 – 1 – 0
20	Rozwijanie orientacji prospołecznej uczniów (empatia, altruizm, odpowiedzialność za innych).	3 – 2 – 1 – 0
Suma i średnia:		...../.....

Rys. Profil aktualnego wspomagania rozwoju ucznia zdolnego (do uzupełnienia)

obszar	zdolności poznawcze	motywacja	twórczość	sfera emocjonalnospołeczna
liczba pkt				
ŚREDNIA				
3,0				
2,8				
2,6				
2,4				
2,2				
2,0				
1,8				
1,6				
1,4				
1,2				

1,0				
0,8				
0,6				
0,4				
0,2				
0,0				

Rys. Przykładowy profil aktualnego wspomagania rozwoju ucznia zdolnego

Komentarz do profilu:

Wykreślenie profilu pozwala ocenić, na ile prowadzone przez nauczyciela działania uwzględniają potrzeby ucznia zdolnego w sposób kompleksowy (sfera poznawcza, motywacyjna, twórcza oraz emocjonalno-społeczna). Po uzupełnieniu należy dla każdego z czterech czynników obliczyć średnią (tj. suma ocen twierdzeń w danym obszarze podzielona przez 5) i nanieść ją na wykres. Przy interpretacji profilu warto uwzględnić zarówno jego „stabilność” (podobny poziom w każdym obszarze), jak i stopień natężenia działań w poszczególnych sferach. Powyższy profil wykreślony przez polonistkę dla grupy czterech uczniów zdolnych w klasie piątej pozwala stwierdzić, że kluczową sferą działań wspierających

Knopik, T. (2022). *Psychopedagogiczna identyfikacja zdolności – ABC szkolnego specjalisty*. Centrum Transferu Wiedzy Psychologicznej w UMCS, poz. 01.

są zdolności poznawcze, zaś najmniej uwagi poświęca ów nauczyciel rozwojowi kompetencji emocjonalno-społecznych.